

Akamella girkogárði – girkogárði maid *rievidedje*

Carl-Gösta Ojala, Uppsala universitet

Akamella girkogárdi lea Muoná eatnogáttis ruotabeale ráji, davvelis Muoná gili, mii lea suoma bealde eanu. Girkogárddi leat geavahan 1600–logus gitta 1800–logu rádjái. Otná Duortnosleagi ja sámi álbmogiid máttut leat geavahan dan hávdeeatnamin. Lea vejolaš ahte báikkis lea leamašan erenoamáš mearkkašupmi olbmuide geat elle dán guovllus ovdal 1600–logu.

Girkogárddis lea maid lossa duogáš ja dat lea garrasit váikkuhan báikkálaš olbmuide. Doppe leat rievadan ollu hávdidi. Geasset 1878 okta medisiidna studeantta Helssega Universiteahtas rokkai bázahusaid Akamella girkogárddis. Su namma lei Edvard Pfaler ja lei ovdalaš Muonioniska báhpá bárdni. Čállojuvvon dieđuid jelgii sii rogge unnimustá 25 oaiveskálžžu dalle. Sii ledje bures seilujuvvon ja teavsttas oaidná ahte álbmogis dan guovllus lei suoma ja sámi duogáš. Sii dolvo bázahusaid Helssega universitehtii Suomas ja doppe geavahedje daid nállebiologalaš dutkamii.

Maid Uppsala universiteahta boares anatomalaš čoakkáldagain leat leamašan guokte oaiveskálžžu ja daid vižže 1878 girkogárddis Muonionniska (otná Muoná) lahkosis. Jáhkkevaš lea ahte dát

oaiveskálžžut dáidet boahtit dan roggamis maid Pfaler čađahii Akamella girkogárddis. Dađibahábut ii leat vel čielggas got oaiveskálžžut bohte Uppsalai. Čoakkáldagain sii leat dušše gávdnan ovttá dain oaiveskálžžu. Ruota Durdnosleagilaččaid riikasearvi – Tornionlaaksolaiset (STR-T) lea gáibidan ahte Uppsala universiteahta galgá máhcahit dan oaiveskálžžu. Mañjel lea maid okta oaiveskálžu mii gullá Akamellai sirdujuvvon Helssega universiteahtas Oulu universitehtii.

Lea dehálaš geahččalit ipmirdit daid olmmošlaš bázahusaid čoaggima duogáza. Mii dárbašit diehtit man servvodatlaš ja dieđalaš oktavuođain dat sáhtte čađahuvvot. Akamella girkogárdi ii leat dat áidna girkogárdi maid rievodedje. 1800–logus ja álggus 1900–logus sii rogge, rievodedje ja čogge olmmošlaš bázahusaid mángga girkogárddiin ja hávdeatnimin rádjeeanu mielde.

Ruotas ceggejedje golbma stuora anatomalaš čoakkáldaga: Karolinska Instituhtas Stockholmmas, Uppsala universiteahtas ja Lunda universiteahtas. Sullasaš čoakkáldagat suorggidedje maid omd Oslove ja

Helssega universitehtain ja mángga eará riikkain maid. Daidda anatomalaš čaakkáldagaide čogge oaiveskálžžuid, sierra álbmotjoavkkuin sierra guovlluin máilmmis. Anders Retzius leai 1800–logus anatomiija professor Karolinska Instituhtas ja son leai njunuš oaiveskálžčoaggi Ruoŧas. Son vuodđudii nu gohčoduvvon oaiveindeaksa, okta mihtidanvuohki man vuodul juhke olbmuid sierra joavkkuide, guhkesoaivvát ja oanehisoaivvát olbmuide.

Anders Retzius čaakkáldagas Karolinska Instituhtas leai okta oaiveskálžu Muoniovaaras eret, Akamella girkogárdi lahkosis, muhto dat oaiveskálžu orro buollan gutnan ovtta buollimis 1890–logus. Dan oaiveskálžžu leai Dr. Salomon, gii barggai ovttas ovtta eangalaš monnečoaggin John Wolley, buktán čaakkáldahkii. Wolley orui moadde jagi 1850–logus Muoniovaaras čoaggin dihte loddemoniid.

Boares reivviin oaidná ahte Salomon ozai oaiveskálžžuid hávdeeatnamin guovllus. Soaitá leai nu ahte oaiveskálžu maid Salomon attii Anders Retziusa čoakkáldahkii leai Akamella girkogárddis eret. Dutkit ja maid Ruota girku ovddasteaddjit oassálaste girkogárdiid rievideemiin, earret eará Lars Levi Læstadius, báhppa Gárasavvonis ja manjel Bájalis.

Lea čielggas ahte Akamella lea erenoamáš báiki ollugiidda. Guovlluolbmot mitalit boares mitalusaid hávdeeatnama birra ja guossit leat maid muhtumin dokumenteren daid mitalusaid. Neahttasiidduin leat maid ollu ođđaágásaš mitalusa báikki birra. Mánnga mitalusa leat imaš ja balddonas vásáhusaid birra.

1878 sii rogge 23 olmmošlaš bázahusa Akamella girkogárddis ja borgemánus 2024 bázahusat máhcahuvvojedje fas báikái. Dalle hávdádedje bázahusaid girkogárdái fas.

Anatomalaš čoakkáldat:

Okta čoakkáldat olmmošlaš bázahusain ja daid geavahedje dutkamis. Lundas, ja maid eará anatomalaš institušuvnnain Ruotas, geavahedje bázahusaid omd čilgen dihte variašuvnnaid sierra joavkkuid gaskkas ja sierra áiggiid gaskkas.

Gáldu: Historiska museet.

DIEHTU: NÁLLEBIOLOGALAŠ DUTKAN

Nállebiologiija ovdánii 1800-logus ja dalle návde dan leat diedan. Nállebiologiija vuoddu lea jurdagat ahte olbmuid sáhttá juohkit nálliide sierra árbbálaš iešvuodaid jelgii. Dat leai okta vuohki diedalaččat geahččalit duodaštit daid jurdagiid. Nállebiologiijas leai guovddášis stereotyhpát ja rasisttalaš doaladumit ja otná dieđa ii doarjjo dan.

Sii galge sierra náliid kártet dutkamiid ja registreremiid bokte. Sii dutke ja registrerejedje olbmuid oaivemihhtuid, liikeivnni, čalbmeivnni ja vuoktaivnni. Nállebiologat návde ahte olmmoš árbe fysalaš iešvuodaid muhto maid olmmošlaš iešvuodaid ja láhttevugiid ja daid oinnii olmo hámis.

Gáldu: Sveriges museum om förintelsen.

**Svenska
kyrkan**

**Muonio
Sameby**

**Svenska Tornedalingars Riksförbund
Tornionlaaksolaiset**